

Tél közeledtén

Kattannak ajtón, ablakon a záruk,
lecsupált fák dérgyöngy-komiszban
állnak,
vakvarjú károg, fecske bujdosik,
ekék, boronák állnak tavaszig.

Boglya didereg kinn a földéken.
egy szénaszállal a csürnek üzen,
tornyot rajzol a trágyadomb kék göze,
zsráfnyakú papot a levegőbe.

A sövénynek a szél a telet mondja,
mikor az ég fehér vasát kivonja,
hódunnát Szent Józseffel lerugja,
vörös fülekkel hajtjuk a nyulat.

Jubász Izabella versei:

Neofasiszták

Az egyik hazudik. A másik
besúg. Végül a harmadik
hitvány szervezetét és létét
ügy védi: csal és hazudik.

Hamiskártyások. Kész a parti.
A hatalom a tét. A nép
parazitái, tetvei.

Majd eltűnnek. Még áll a bál,
de hátuk mögött, — jól figyelj —
ótt áll mesterük, a Halál.

Hazafelé

Ó, mennyi órszem, mennyi fa
strázsál felettem éjszaka.
Órzik nappalom, éjjelem.
Az erdő áll őrt szívemen.

És mégis, boldogan dobog.
Fölöttem néma csillagok.
Hajrá, lovaim, fussatok,
szárguljak, táncoljatok!

Ti néma fák, daloljatok,
ti órszemek, vigadjatok,
erdő, mező, búcsúzatok,
istenhozzádát mondjatok!

Eörsi István:

Godot naplójából

Jó nekik: ők hisznek bennem,
hogy eljövök, segítek.
Most is várnak kilencezren,
mint lázbeteg a vizet.

Két kópé egy fa tövében,
harminc elnök keresztútnál,
öt száz úr, ki éppen bujkál,
vagy bujkálót üldöz éppen.

Ostromol száztíz adós,
tizenegy hitelező.
Felszólít egy gügye jós,
hogy legyen ma jégeső.

Ó jaj! Részletezni sem kell,
hét vérmes hölgy mire kér.
Munkáért esd őt facér
tömeggyilkos tisztelettel.

Ráncigálnak! Suszteremnek
fizetnek a számlát inkább!
Nem futkoshatok mezitláb,
s rossz topogóm talpa leffeg!

Nem folttalan alfelem sem,
zoknim ki stoppolja meg?
Jó nekik: ők hisznek bennem,
én magamban nem hiszek.

CIKKEK, TANULMÁNYOK SORA jó ideje foglalkozik már azzal, hogy miért kerül — egy-két esztendő termésének, s az egészhez viszonyítva csekély számú hazai alkotás kivételével — mondhatni, folyamatosan az irodalmi létezés perifériájára a munkásság, miért nem kapja meg a társadalmi súlyához méltó irodalmi ábrázolását az immár szocialista úton haladó parasztság.

Most néhány friss jelenség folytán újra szólni kell erről a kérdéstről.

Voltak esztendő a felszabadulás előtt, amikor a népi mozgalom olyannyira „meglódította” a magyar irodalmat, hogy annak egyik fő jellemzője lett a parasztcentráltság, holott akkor a parasztság nem volt vezető társadalmi osztály. Akadt néhány év a felszabadulás, főleg 1948 után, amikor íróink munkás- és parasztorientációjú munkák sorát hozták létre. Ekkor az időszak műalkotásainak tematikai összessége megközelítően hű kortükört adott, a kor művészetében a megváltozott társadalmi osztály- és tulajdonviszonyok, s ezeknek az élet minden területén jelentkező meghatározó ereje vitathatatlanul jelen volt. Hangsúlyoznunk kell, hogy megállapításunk csak általában és viszonylagosan érvényes, hiszen a mozaikrészecskék, az egyes műalkotások sok esetben torzítottak, bősséggel akadt példa a sematizmusra, „lakközásra”; később a megszállott bajkutatásra, hogy csupán néhány közismert jelenséget említsünk. De — ismételjük meg — a kor művészetében, műalkotásainak összessége egészében — tematikusan — tükrözte a megváltozott társadalmi valóságot.

Mostanában viszont, egy szabadabb, eredményesebb, az említett éveknél minőségileg magasabb rendű irodalmat hozó periódusban paradox módon a kortükör néhány különös, az eltorzulás veszélyét magában hordozó sajátosságával kell szembenéznünk. Társadalmi életünk vezető ereje továbbra is a munkásság s a vele szövetséges parasztság és szocialista értelmiség. Létérdekük, céljaik azonosak, lényegi ellentét nincs közöttük (mint ahogy a világméretű osztályharcban sem közöttük, hanem az elnyomók és elnyomottak, a burzsoázia és a dolgozók között van ellentét). Társadalmi szerepük, súlyuk viszont nem azonos, változnak az életükre jellemző sajátosságok is. Nem teljesen azonos az a mód sem, ahogy a lét kérdéseit megfontolják, problémáit átélik. A különböző osztályok, rétegek alapvető egységük mellett még más-más aspektusból mérnek közös gondjaikat. Az is természetes, hogy van egy sor olyan lényeges és speciális valóság tartalom, amelyet ábrázolni kell, de amelyek ábrázolása csak azok életének felmutatásával lehetséges, akik egyedül hordozói, megélői ennek a valóságtartalomnak. Az újabb magyar irodalom, mint kortükör, mint egyes művekből összeálló mozaikrendszer, csak akkor lehet teljes értékű, torzulásoktól mentes, ha a kor valóságának egészét, a lényeges társadalmi, emberi tartalmak teljességét reálisan, tehát a valós osztályviszonyok, meghatározó tényezők, perspektívák, emberi és nemzeti problémák ismeretében tükrözi. Ha ezekkel a következményekkel szembeállítjuk hazai irodalmunk újabb fejlődési szakaszát, fel kell figyelniük a már említett, torzulást sejtető vonásokra.

Regényeket, drámákat, antológiákat lapozva, fokozódó kedvetlenséggel vehetjük észre — e sorok írója is, ki osztályostársai után „kutat” —, hogy a munkás- és parasztlelet ábrázolására vállalkozó műalkotások száma a két osztály társadalmi jelentőségéhez, súlyához mérten nem növekszik, a meglehetősen számú, értelmiségielről, illetve polgárokrol, csavargókról szóló művek többsége pedig nem képes annak érzékeltesítésére, hogy alkotásaiak színtereit, alakjait közvetve milyen társadalmi erők határozzák meg. (Arról nem is szólva, hogy ezeknek a műveknek egy része bizony nem ad többet értelmiségi „köldöknézésnél”, vagy a lumpenélet felszínes extremitásainak leírásánál.) Gyors változásra, sajnos, nemigen számíthatunk, hiszen fiatal prózaíróink jelentős hányadának műveire talán még inkább jellemző a munkás- és parasztlelet ábrázolásának mellőzése, mint a „derékhad”, vagy az idősebb generáció munkásságára.

FELREERTÉS NE ESSÉK, tudjuk, hogy nem a téma önmagában, hanem a tehetség, tartalom és a szemlélet határozza meg az irodalmi alkotások értékét. Kiváló alkotások jöhetnek létre akkor is, ha nem az „itt és most” munkás- és parasztlakjai, hanem értelmiségi, illetve kispolgárok, csavargók népesítik be a művek világát. Hiszünk, hogy „értünk szólnak a harangok”, hogy minden értékes, becsüleletes műalkotás — témájától függet-

lenül — a munkásokért, parasztokért is teremődik. S ha „finnyasan” ragaszkodunk ahhoz, hogy olyan írókat olvassunk, amelyek nem csupán értünk, de rólunk is szólnak, akkor sem kell kétségbeesnünk, hiszen Gorkij, Solohov, Nexó, Déry, Veres, Kassák és a többiek kötetel leemelhetők a könyvespolcra, a szomszédból idehallatszik Nagy István prózába tört proletáreneke, messzebről például Silitoe küldi jelzéseit, s az utóbbi évek hazai műveiből is jelentős számú színvonalas, munkás- és paraszttémájú, szocialista szemléletű, „kedvünkre való” olvasmányt választhatunk ki.

Összegezve: az egyes mű esztétikai értéke szempontjából úgyszólván közömbös a téma; a művészi minőség hordozója Bíró Máté vagy Kis Gabri sorsa éppúgy lehet, mint Tóth Flórián vagy éppen Szabados Gáboré.

Miért beszélhetünk mégis arról, hogy újabb irodalmunk néhány sajátossága magában hordozza a kortükört torzulásnak veszélyét? Egyfelől azért, mert — erre is utaltunk már — társadalmi jelentőségükhöz, szerepük súlyához mérten kevés mű vállalja a munkás- és parasztlelet ábrázolását. Ezt a tematikai mennyiségi kérdést alkalmasint másodlagosnak tekinthetjük. Sokkal fontosabb ennél az a probléma, hogy az említett osztályok mostani, sajátos jellemzői nemigen tükröznek a művekben. A munkásosztály „határhelyzete” — a nyílt proletárdiktatúra és az osztály nélküli társadalom megvalósulása közötti történelmi időszakban kialakuló sajátosságokra gondolunk — még a munkásművek jó részének világtképében sem jelentkezik. Egyéb témájú művek sorában pedig nyoma sincs annak, hogy még az emberi lét legintimebb szféráit is a társadalmi jelenvalóság határozza meg. S ha egy nemzeti irodalom adott időszakában a művek összessége nem tükrözi teljességében és reálisan a társadalmi létezés lényegi tartalmait, ha alapvető osztályainak ábrázolása mennyiségileg is, tartalmilag is problematikus, akkor joggal feltehetjük a kortükör eltorzulásától, esztétikai értékének csökkenésétől. S lévén, hogy az irodalom tudatformáló erő, hosszabb távon visszahat a közgondolkodásra, alkalmasint helytelen tudati képet is rögzíthet, a mostani tünetek valóban akut betegségé fejlődhetnek. A munkás- és parasztlelet mennyiségileg arányos, szemléletileg helyes ábrázolása a többi között ezért lehet hazai irodalmunk egyik lényegi kérdése.

LÍRÁNK UTÓBBI PERIÓDUSÁNAK természetét olvasva felfigyelhetünk az említettekkel talán összefüggő másik érdekességre. Arra, hogy szaporodó számú műalkotás fordul a társadalmi élet valóságos, emberi, politikai, közéleti gondjai felől az elvont, „általános emberi” szférájára felé. A pozitív és minőségi túlsúlyban levő ellenpéldákat persze sorolhatjuk a nemzet gondját belélegző és messze kiáltó Illyés Gyula költészetétől, Benjamin munkásbannemzetben-emberben gondolkodó énekén, Juhász Ferenc, Nagy László a paraszti őrizve kozmikus tágulólíróján, Simon, Garai, Váci, Ladányi elkötelezett közéleti költészetén keresztül akár a legifjabbakig, Mezey Katalinig, Apáti Miklósig. S ugyanakkor nehezen lehetne elvitatni azoknak a lírai törekvéseknek az értékét, amelyek — társadalmi és tudományos „földregések” sorát, az információk iszonyú bőségét hozó századunkban — ugyan elvontabb, de az emberi létezés szempontjából korántsem közömbös titokba próbálnak behatolni a költészet sajátos eszközeivel, az emberért „fűrészlik” a kozmosz, a genezis, a lélek mélységeit, vallanak a társadalmi-technikai forradalom s két iszonyú világágész „emberének” félelméről, érgyairól.

Mégis nyugtalanító — leegyszerűsítő fogalmazva — a társadalom iránti közömbössé válásnak az a folyamata, amelyet erősödni vélünk hazai líránkban, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy ez utóbbi irányzathoz, amelynek olyan jeles képviselői vannak, mint Weöres vagy Pilinszky, egészen vagy többé-kevésbé tehetségtelen követők csapódnak, akiknek „kozmosz vergődése”, az „általános emberi” nevében felhangzó panasza, s az ehhez társuló zavaros formajáték legtöbbször csupán egy nihilista világlátás céltalan kiéneklése. (Hangsúlyoznánk, távol áll tőlünk az, hogy a Weöres, vagy Pilinszky nevével jelezhető törekvéseket követők mindegyikét idesoroljuk, hiszen számos tehetség akad közöttük, s akad tehetségtelen a „valóságköltészet” képviselői között is.)

Viszonylag egységes reakciót várunk hazai szocialista esztétáinktól, kritikusainktól az irodalom „munkás-paraszt kérdésével”, a közéleti költészet, az elszaporodó tartalmatlan, dekadens lírai

„modernkedés” okozta problémákkal kapcsolatban. Azt, hogy elismerve minden objektív művészi értéket — lett légyen annak ihlető létrehozója társadalmi vagy „általános emberi” gond, élmény — foglaljon állást az objektív valóságot, a társadalmi lét lényeges emberi tartalmait adekvátn és elkötelezetten, pártossággal tükröztesse művek, törekvések mellett. Sokan vállalják is ezeket a feladatokat, ugyanakkor van olyan tendencia, amelynek képviselői nem tulajdonítanak jelentőséget irodalmunk „munkás-paraszt gondjainak”, az elkötelezett valóságtükröztesse művészetével szemben az „általános emberi” problémákkal foglalkozó líra, drámaparabola apologetikává szegődnek. Jobb esetben valóban jelentős alkotók műveire hivatkozva, nemegyszer azonban az öncélú modernkedés harmadrangú képviselőinek produkcióira esküdve. Holott a marxista esztétika korszerűsége — leegyszerűsítőn fogalmazva — a társadalmi lét új valóságtartalmainak művészi, realista ábrázolását érti, nem az elvontságot vagy a formai kísérletezést.

VALAHOL ÖSSZEFÜGGENEK AZ EDDIG említett jelenségek, közös gyökereik feltárása lenne tán a legfontosabb feladat. Erre itt nem vállalkozhatunk, néhány megjegyzést azonban ezzel kapcsolatban is megkockáztatunk. Korunk alapvető, a jelenlegi „világállapot” struktúráját, arculatát (közvetve az egyes ember személyes létét is) meghatározó ellentéte a szocializmus és az imperializmus között feszül. Azok a kritikusok, teoretikusok, akik viszont az ember és az emberi tevékenység következtében immár az ember fölé nőtt, ellenőrizhetetlen, „túlfejlett” lét között vélik fellelni korunk meghatározó alapellentétét, érthetően ez utóbbiak ábrázolását tekintik korszerűnek. Így nem véletlenül, hanem — bár hamis tudati képpel — következetesen értékelik többre az elkötelezett, realista, társadalomban, osztályban, nemzetben gondolkodó művészetnél az emberi létezés elvontabb kérdéseivel elvontan meditatáló alkotásokat. Erről az álláspontól pedig még a silány zavarosság, a tartalmatlan formajáték is igazolhatóan tűnik fel időnként, hiszen nem a valóság, hanem a „létérzés” itt az „esztétikai mérce”.

Szerepet játszhatnak a felvetődött kérdések jelentkezésében az értelmiség vezető hivatását állító, a történelem valóságát által cáfoló, téves, de ma is élő nézetek; a hazai alkotó értelmiség és a munkás-paraszt rétegek esetleg nem megfelelő egyéni-tudati viszonya, a fiatal alkotó értelmiség egy részének szinten menekülésszerű távolodása (életvitelben, gondolkodásban) a küldő osztályoktól, számolni kell a történelmi és irodalomtörténeti előzményekkel (így például a munkásábrázolás viszonylagos hagyományéltűltségével, a döntő problémájától megszabadult parasztság életemek „lecsendesülésével”), a jelenkori nem marxista filozófiai áramlatok, esztétizáló, nem realista polgári művészi törekvések hazai hatásával, és még egy sor más kérdéssel.

Hogy melyik milyen mértékben játszik szerepet, s hogy a felvetett problémáknak melyek valóban a közös gyökerei (vannak-e?), arra megnyugtató választ adni még sok-sok vizsgálódást igényel. Rögtönzések helyett ezen a helyen inkább érvekben gazdag, fölös csatazajtól mentes eszmecserere biztatnánk mindazokat, akik ezen ma külön-külön a fejüket törlik, abban a hitben, hogy ha e valóban létező problémákról többen s az eddigieknél összefogottabb vitában ejtsenek szót, alkalmasint a változás jó irányba indulhat el.

HAJDU RÁFIS

LUZSICZA LAJOS: MUNKA

